

POKISTONDA SUNNIY-SHIA MUNOSABATLARI VA ULARNING SIYOSIYLASHUVI (1979–2004-YILLAR)

Saparbayeva Sarvinoz Bozarboy qizi

TDSHU tayanch doktoranti

Tel: ++998979051313

Elektron pochta: sarvinozsaparboyeva123@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Pokistonda sunniylar va shialar o‘rtasidagi munosabatlarning tarixiy rivoji, ularning siyosiylashuvi hamda 1979–2004-yillar oralig‘ida yuz bergan asosiy ziddiyatlar tahlil qilinadi. Ayniqsa general Ziya-ul-Haq davridagi islomlashtirish siyosatining konfessional munosabatlarga ta’siri, shialarning siyosiy faollashuvi hamda ekstremizmning kuchayish omillari yoritilgan. Shuningdek, maqolada diniy ziddiyatlarning terrorizm va mintaqaviy xavfsizlik bilan uzviy bog‘liqligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar. Pokiston, sunniylar, shialar, islomlashtirish, Ziya-ul-Haq, ekstremizm, terrorizm, fiqh, konfessional ziddiyatlar.

SUNNI–SHIA RELATIONS IN PAKISTAN AND THEIR POLITICIZATION (1979–2004)

Annatation: This article examines the historical development of Sunni-Shia relations in Pakistan, their politicization, and key conflicts during the period of 1979–2004. Special attention is paid to the impact of General Zia-ul-Haq’s Islamization policy, the political mobilization of the Shia community, and the rise of extremism. The study highlights the connection between sectarian tensions and issues of terrorism and regional security.

Keywords: Pakistan, Sunnis, Shias, Islamization, Zia-ul-Haq, extremism, terrorism, sectarian conflict

СУННИТСКО-ШИИТСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПАКИСТАНЕ И ИХ ПОЛИТИЗАЦИЯ (1979–2004 ГГ.)

Аннотация: В статье анализируются историческое развитие суннитско-шиитских отношений в Пакистане, их политизация, а также ключевые конфликты в период 1979–2004 гг. Особое внимание уделяется влиянию политики исламизации генерала Зия-уль-Хака, росту политической активности шиитской общины и усилению экстремизма. Обосновывается

взаимосвязь межконфессиональных противоречий с проблемами терроризма и региональной безопасности.

Ключевые слова: Пакистан, сунниты, шииты, исламизация, Зия-уль-Хак, экстремизм, терроризм, межконфессиональные конфликты

KIRISH

1947-yilda diniy asosda tashkil topgan Pokiston davlatida konfessional munosabatlar doimo muhim siyosiy omillardan biri bo‘lib kelgan. Sunniylar va shialar o‘rtasidagi ziddiyatlar dastlab diniy tafovutlar asosida shakllangan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan ular siyosiy tus ola boshladi. Ayniqsa, 1953-yilda yuz bergan anti-ahmadiy chiqishlar ushbu jarayonning boshlang‘ich nuqtasi sifatida namoyon bo‘ldi.

1980-yillarga kelib esa diniy ziddiyatlar yangi bosqichga o‘tdi. Bu davr general Ziya-ul-Haq tomonidan olib borilgan islomlashtirish siyosati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u turli diniy oqimlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni keskinlashtirdi. 1990-yillarda esa bu ziddiyatlar tobora kuchayib, qonli to‘qnashuvlar va terrorchilik harakatlariga aylanib bordi. Mazkur maqolada Pokistonda sunniy-shia munosabatlarining siyosiylashuv jarayonini, uning sabablari va oqibatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilindi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Maqolada mavjud ilmiy adabiyotlar, tarixiy manbalar hamda statistik ma’lumotlarni tahlil qilish asosida olib borildi. Pokiston jamiyatidagi konfessional tarkib, diniy oqimlar o‘rtasidagi tafovutlar hamda siyosiy jarayonlar kompleks yondashuv asosida o‘rganildi. Maqolada tarixiy-komparativ, tizimli tahlil hamda mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, diniy-huquqiy tafovutlarni aniqlashda normativ-huquqiy yondashuv qo‘llanildi.

NATIJALAR. Pokiston aholisining mutlaq ko‘pchiligini sunniylar tashkil etadi — mamlakat musulmonlarining 80 foizigacha qismi hanafiy mazhabiga mansub sunniylardir. Son va ta’sir jihatidan ikkinchi o‘rinda shia jamoasi turadi. Shialarning aniq soni bo‘yicha ma’lumotlar mavjud emas, turli manbalarda ular mamlakat musulmon aholisining 10 foizidan 30 foizigacha ekanligi qayd etiladi. Taxminiy hisob-kitoblarga ko‘ra, hozirgi vaqtda Pokistondagi shialar soni 20 million kishini tashkil etadi.

Etnik tarkibi – panjobliklar 44%, pushtunlar 155, sindliklar 145, belujlar 135, seriaklar 105, qolganlari muhojirlar (1947-yili Hindistondan ko‘chib o‘tganlar va ularning avlodlari), kashmiriylar va hokazolar[1].

Pokistondagi shia yo‘nalishlari orasida eng keng tarqalganlari — imomiylar (o‘n ikki imomga e‘tiqod qiluvchilar) va ismoiliylar bo‘lib, ularning soni mos ravishda taxminan 15 million va 5 million kishini tashkil etadi. Pokistondagi ismoiliylar orasida nizoriylar — Aga Khan IV izdoshlariga alohida o‘rin beriladi. Ularning soni XX asr oxirlariga kelib taxminan 4 million kishini tashkil etgan. Ismoiliylarning ikkinchi yirik guruhi — musta‘liylar bo‘lib, ular Pokistonda asosan savdogar va tadbirkorlar kastasi — bohralar sifatida tanilgan. XX asr o‘rtalarida bu jamoa soni 200–300 ming atrofida bo‘lgan bo‘lsa, XXI asr boshlariga kelib ularning soni 1 milliondan oshgani taxmin qilinadi[2].

Pokistonda sunniy yo‘nalishdagi musulmon huquqi asosan Abu Hanifa asos solgan hanafiy mazhabi orqali ifodalanadi, shialar esa Ja‘far al-Sodiq huquqiy maktabiga amal qiladilar.

1980-yillarda Balujistonda shialarning ulushi sezilarli darajada oshdi, ayniqsa Kvetta-Pishin, Chagay, Zhob va Loralay hududlarida. Aynan shu hududlarda Afg‘oniston bilan chegaradosh joylarda afg‘on qochqinlari lagerlari tashkil etildi. BMT Qochqinlar bo‘yicha Oliy komissarligi ma‘lumotlariga ko‘ra, 1981-yil boshlariga kelib afg‘on qochqinlari Chagay okrugi aholisining 41,5 foizini, Kvetta-Pishin hududining 19,7 foizini va Zhob okrugining 18 foizini tashkil etgan[3]. Shimoliy-G‘arbiy chegara viloyatidan farqli ravishda, u yerda asosan pushtun qabilalaridan chiqqan sunniylar joylashtirilgan bo‘lsa, Balujistonda asosan hazoriy shialar boshpana topgan.

Ko‘plab pokistonlik shialar (faqat Balujistonda emas, balki Sind va Panjob hududlarida ham) qo‘shni Eron bilan qarindoshlik aloqalarini saqlab qolganlar. Umuman olganda, shia jamoasi Sind va Janubiy Panjobning yirik shaharlarida (Karachi, Lahor) iqtisodiy va siyosiy elitada keng vakillikka ega.

Shia jamoasiga Liaquat Ali Xan, Huseyn Shaheed Suhrawardy, Iskander Mirza, Zulfikar Ali Bhutto kabi mashhur siyosiy arboblardan kirgan. Nizoriylar orasida ko‘pchilikni hunarmandlar, mayda savdogarlar va dehqonlar tashkil etsa-da, sekta rahbariyati nufuzli savdogarlar kastasi — xo‘jalar qo‘lida bo‘lgan. Aynan shu qatlamdan Muhammad Ali Jinnah yetishib chiqqan[4].

Iqtisodiy va siyosiy sohalarda o‘zlarini kamsitilgan yoki siyov ostida his qilmagan shialar uzoq vaqt davomida na hukumatga, na sunniy ko‘pchilikka nisbatan aniq va keskin talablar bildirmaganlar. Shialarning siyosiy partiyalari, odatda, ijtimoiy-diniy tashkilotlarga o‘xshab, son jihatdan kichik bo‘lgan hamda hokimiyat uchun kurashda faol ishtirok etmagan.

Pokiston shialarining birinchi konferensiyasi 1953-yilda, Panjobda yuz bergan anti-ahmadiy tartibsizliklardan so‘ng o‘tkazildi. Ushbu voqealar hanafiy mazhabiga

mansub bo‘lmagan islomiy oqimlar orasida jiddiy xavotir uyg‘otgan edi. Ta’kidlanishicha, “taqdirning istehzosi bilan, dastlabki xavotir belgilarini aynan ahmadiylarga qarshi pogromlarda faol qatnashgan shialar namoyon eta boshladilar. Shialarning siyosiy jihatdan uyushishga bo‘lgan urinishlari aynan Panjobdagi tartibsizliklardan keyingi davrga to‘g‘ri keladi”[5].

Mazkur konferensiyada shialar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan Idara Tahaffuz-e-Huqooq-e-Shia (Shialar huquqlarini himoya qilish tashkiloti) tuzildi hamda jamoa manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Hukumatga qisqa muddat ichida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan talablar ro‘yxati taqdim etildi. Ular qatoriga shialarning diniy marosimlarini erkin ado etish (jumladan, Imom Husayn xotirasiga bag‘ishlangan motam yurishlari), shialar uchun alohida boshlang‘ich ta’lim tizimini yaratish, meros huquqi to‘g‘risidagi qonunga o‘zgartirishlar kiritish kabi masalalar kirgan. Biroq ushbu talablarning aksariyati bajarilmay qolgan.

1964-yilda prezidentlik saylovlari davomida Fatima Jinnah nomzodi ilgari surildi va shialar saylov kampaniyasidan o‘z siyosiy talablarini ilgari surish platformasi sifatida foydalanganlar. Ayub Khan shialar rahbariyati bilan muzokaralar olib borishga majbur bo‘lgan, biroq talablar yana bajarilmagan.

1969-yilda Ayub Khan vakolatlarni Yahyo Khanga topshirdi, u esa ikki yil o‘tib hokimiyatni Zulfikar Ali Bhuttoga berdi. Bu holat shialar nazarida hukumatning ularning jamoasiga nisbatan xayrixoh munosabatda bo‘lishining kafolati sifatida qabul qilingan[6].

1975-yildan boshlab maktablarda shia o‘quvchilari uchun alohida diniy ta’lim joriy etildi. 1977-yilda hokimiyat tepasiga kelgan Zia-ul-Haq tomonidan islomlashtirish siyosati olib borildi. Shariat tizimi joriy etilib, hanafiy mazhabiga xos huquqiy tartibni joriy etishga urinishlar shialar orasida xavotir uyg‘otdi. Muftiy Jafar Hussayn Tehrik-e-Fiqh-e-Jafaria harakatiga boshchilik qildi.

1980-yil 4–5-iyul kunlari Islamabadda shialar konferensiyasi bo‘lib o‘tdi (15 ming ishtirokchi). 5-iyul kuni 25 ming shia hukumat binosi oldiga to‘plandi. Namoyishlar davomida to‘qnashuvlar yuz berib, 1 kishi halok bo‘ldi va 15 kishi yaralandi. Mamlakat bo‘ylab 100 mingga yaqin shia norozilik aksiyalarida qatnashdi. Prezident yon berib, farmon chiqarishga va’da berdi. Bu shialarning ilk siyosiy muvaffaqiyati bo‘ldi. 1980-yilda Tehrik-e-Nifaz-e-Fiqh-e-Jafaria tashkil etildi va unga Arif Hussaini rahbarlik qildi[7].

1990-yillarda diniy ziddiyatlar tobora ko‘proq qonli to‘qnashuvlar va terrorchilik harakatlari shaklida namoyon bo‘la boshladi. Pokiston xalqaro terrorizm tarmog‘iga faol jalb etildi. Islomlashtirish siyosati natijasida ekstremistlar avlodi

shakllandi. Bu guruhlar Afg‘oniston, Kashmir, Sudan, Jazoir va Shinjon hududlarida faoliyat yuritgan. Ular madrasalar orqali shakllangan bo‘lib, yoshlar — talabalar, texniklar va boshqa mutaxassislar ham jalb etilgan.

MUHOKAMA. Keltirilgan ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, Pokistonda sunniylar va shialar o‘rtasidagi munosabatlar bir necha bosqichda rivojlangan. Dastlab shialar iqtisodiy va siyosiy tizimda yetarli darajada vakillikka ega bo‘lib, o‘zlarini kamsitilgan deb hisoblamaganlar va faol siyosiy kurash olib bormaganlar. Biroq 1953-yildagi voqealardan so‘ng ular o‘z manfaatlarini himoya qilish maqsadida siyosiy tashkilotlanishga kirishgan.

1960–1970-yillarda hokimiyatda shialarning mavjudligi ularning tizimga integratsiyalashganligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, talablarning bajarilmasligi konfessional muammolarning saqlanib qolganini anglatadi.

1977-yildan keyin islamlashtirish siyosati diniy ziddiyatlarni keskinlashtirgan asosiy omil bo‘ldi. Ayniqsa, hanafiy mazhabini davlat darajasida ustuvor qilishga urinishlar shialarning qarshiligiga sabab bo‘ldi va ularning siyosiy faollashuvini tezlashtirdi. 1980-yil voqealari shialarning ommaviy siyosiy kuch sifatida shakllanganini ko‘rsatadi. Namoyishlar natijasida hukumatning yon berishi konfessional guruhlarining siyosiy ta’sirga ega ekanligini tasdiqlaydi. Afg‘on qochqinlari omili va tashqi ta’sirlar diniy muvozanatni o‘zgartirib, ziddiyatlarni yanada murakkablashtirgan. Ayniqsa, hazoriy shialarning Balujistonda joylashuvi hududiy konfessional tarkibga ta’sir ko‘rsatgan.

1990-yillardan boshlab diniy ziddiyatlar terrorizm bilan chambarchas bog‘lanib ketdi. Ekstremistik guruhlarining shakllanishi va ularning xalqaro faoliyati Pokistonda konfessional muammoni xavfsizlik muammosiga aylantirdi.

Shu tariqa, Pokistondagi sunniy-shia munosabatlari evolyutsiyasi diniy tafovutlardan boshlab siyosiy qarama-qarshilik va oxir-oqibat xavfsizlik muammosigacha bo‘lgan murakkab jarayonni aks ettiradi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, Pokistonda sunniylar va shialar o‘rtasidagi munosabatlar tarixan murakkab va ko‘p qatlamli xarakterga ega. Ularning siyosiylashuvi ayniqsa Ziya-ul-Haq davrida kuchaygan va keyingi yillarda ekstremizm bilan chambarchas bog‘langan. Shialar dastlab siyosiy passiv bo‘lgan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan o‘z manfaatlarini himoya qilish uchun faol harakat qila boshlagan. Bu esa konfessional ziddiyatlarning yangi bosqichga o‘tishiga olib kelgan. Bugungi kunda ushbu muammo nafaqat diniy, balki milliy xavfsizlik darajasidagi masalaga aylangan bo‘lib, uni hal etish kompleks yondashuvni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Laziz Rahmatov. Dunyo mamlakatlari.-T.:G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2025. –B.742.
2. Holister J.N. The Shi’a o f India. London, 1953. -P.75.
3. Березов Н.Н. Пакистан: проблема беженцев. Бюллетень № 16. М., 1999. - С. 4,6.
4. Hollister J.N. The Shi’a o f India. -P. 397.
5. Плешов О.В. Ислам и демократия. Опыт Пакистана. М., 1997. -С. 49.
6. Москаленко В.Н., Рубина Н.В. Исламизм и сепаратистское движение в Кашмире // Ближний Восток и современность. №19. М., 2003. -С.83.
7. Country Advice. Pakistan – PAK38118 – Imamia Student Organisation (ISO) – Tehrik-e-Nifaz-e-Fiqh-e-Jafaria (TNFJ) – Tehrik-e-Jafaria Pakistan (TJP) – Rawalpindi. 28 February 2011.